

**Wartości przyrodnicze Parku Krajobrazowego Międzyrzecza
Warty i Widawki oraz terenów przyległych**

Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki położony jest w centralnej części województwa sieradzkiego, w obrębie 9 gmin: Widawa, Rusiec, Konopnica, Burzenin, Zapolice, Sieradz, Sędziejowice, Ostrówek i Osjaków. Zajmuje powierzchnię 14,245 ha, a wraz z otuliną 26,636 ha. Dokumentację projektową Parku wykonano w latach osiemdziesiątych (Siciński 1985—1986), a powołany został uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 14 września 1989 r.

W 1993 r., na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Sieradzu, podjęto na terenie Parku i na obszarach bezpośrednio z nim sąsiadujących kompleksowe badania przyrodnicze. Stały się one głównym źródłem informacji przy sporządzaniu planu zagospodarowania przestrzennego Parku oraz dla dokonania ewentualnych korekt jego granic.

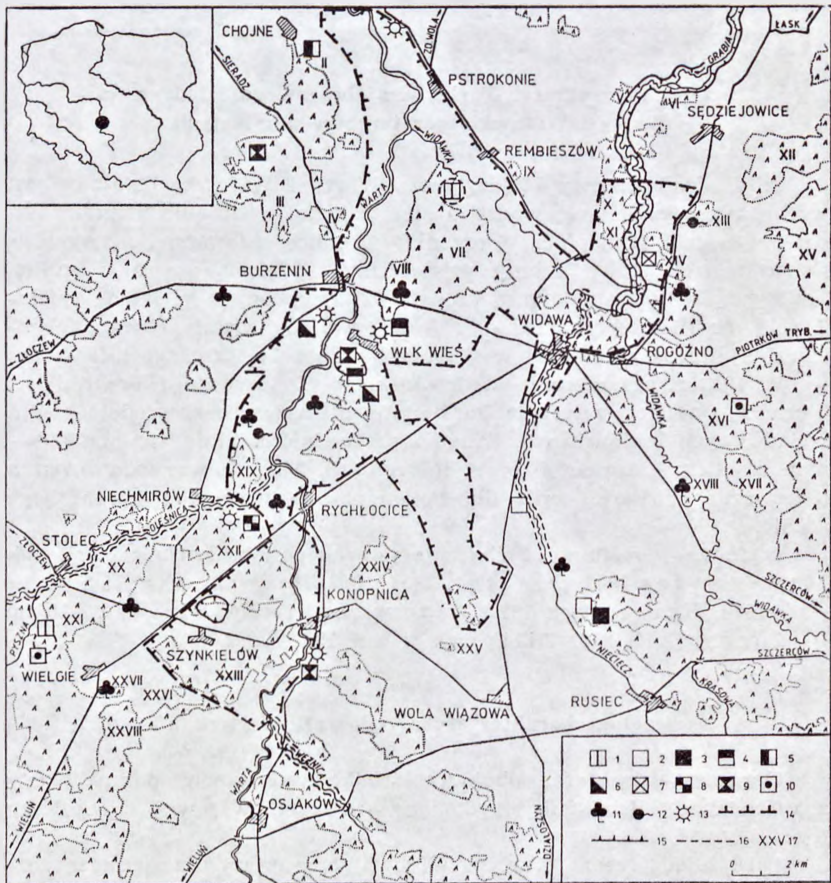
O florze i roślinności charakteryzowanego obszaru pisali m. in.: Mowszowicz 1965, Olaczek 1968, 1969, Mowszowicz i Siciński 1970, Hereźniak 1972, Krzywański 1974, Siciński 1974a, b, Kurowski 1978, Filipiak i in. 1991—1992.

Ogólna charakterystyka fizjograficzna terenu

Opracowywany teren obejmuje środkowy fragment doliny Warty z ujęciowymi odcinkami jej dopływów: Grabi, Widawki i Niecieczy (ryc. 1).

Park Międzyrzecza Warty i Widawki charakteryzuje się dużą różnorodnością w budowie morfologicznej i geologicznej. Znaczne powierzchnie zajmują pradoliny ukształtowane w okresie zlodowacenia bałtyckiego. Formy akumulacji rzecznej z okresu holocenijskiego obejmują dzisiejsze terasy zalewowe dolin rzecznych. Z okresu schyłku zlodowacenia północnopolskiego pochodzą różne formy wydmowe na tym terenie. Często towarzyszą im bezodpływowe zagłębienia wypełnione torfem. Na szczególną uwagę zasługują trzeciorzędowe elementy podłoża — wapienie górnojurajskie, które wynurzają się spod osadów czwartorzędowych w okolicach Burzenia i Brzykowa.

Bardzo ważnym elementem krajobrazu jest sieć rzeczna. Największą rzeką jest Warta, a drugą co do wielkości — jej prawobrzeżny dopływ Widawka. Stosunkowo liczne są dopływy Widawki, m. in.: Grabia, Nieciecz, Chrzastawka i Krasowa. Wszystkie mają charakter niżowy.

Ryc. 1. Położenie Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki. Stanowiska: 1 — rosziczki długolistnej, 2 — goździka pysznego, 3 — goryczki wąskolistnej, 4 — sasanki łakowej, 5 — fiołka błotnego, 6 — kozibrodu wschodniego, 7 — kłoci wiechowatej, 8 — przestki pospolitej, 9 — koniczyny długokłosowej, 10 — niezapominajki darniowej, 11 — pomnikowe drzewa, 12 — źródła, 13 — punkty widokowe, 14 — granice parku, 15 — projektowane rezerваты, 16 — cenne przyrodniczo i krajobrazowo obszary. — Location of the Międzyrzecze Warty i Widawki Landscape Park. Localities: 1 — *Drosera anglica*, 2 — *Dianthus superbis*, 3 — *Gentiana pneumonanthe*, 4 — *Pulsatilla pratensis*, 5 — *Viola epipsila*, 6 — *Tragopogon orientalis*, 7 — *Cladium mariscus*, 8 — *Hippuris vulgaris*, 9 — *Trifolium rubens*, 10 — *Myosotis caespitosa*, 11 — monumental trees, 12 — springs, 13 — view spots, 14 — boundary of the Park, 15 — planned reserves, 16 — natural and landscape

Zbiorowiska roślinne. W Parku Międzyrzecza Warty i Widawki urozmaiconej rzeźbie terenu i budowie geologicznej odpowiada duże zróżnicowanie roślinności.

Wśród zbiorowisk leśnych zdecydowanie dominują śródładowe bory świeże *Leucobryo-Pinetum*. Najbardziej naturalne płaty tych fitocenoz spotyka się m. in. w południowo-wschodniej części uroczyska Stoczki oraz w uroczyskach: Swierczów, Rychłocice, Szynkielów, Kuźnica Wielgie i Stolec. Niekiedy sąsiadują z nimi płaty borów chrobotkowych *Cladonio-Pinetum*. W uroczyskach Goryń, Chrzastawa, Rychłocice i Szynkielów duże powierzchnie zajmują śródładowe bory wilgotne *Molinio-Pinetum*. W obniżeniach terenowych zbiorowiska te przechodzą w niewielkie płaty borów bagiennych *Vaccinio uliginosi-Pinetum*. Jedynie w uroczysku Dymek bory te zajmują znaczne powierzchnie. Na całym obszarze, ale w rozproszeniu, występują bory mieszane *Quercoroboris-Pinetum*. Dość dobrze wykształcone płaty tego zespołu roślinnego odnotowano w uroczyskach: Stoczki, Wrońsko, Korczyńska i Podule. Rzadko spotyka się świetliste dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum*. Odnotowano je tylko w północnej części uroczyska Korczyńska. Lasy grądowe też nie są częste. Płaty wilgotnego grądu *Tilio-Carpinetum stachyetosum silvaticae* zachowały się na zboczach głęboko wciętej doliny Warty, przecinającej uroczysko Rychłocice. Wzdłuż licznych rzek przetrwały fragmenty łągów jesionowo-olszowych *Circaeo-Alnetum*. Na uwagę zasługuje stary las łągowy w uroczysku Wola Wężykowa. Po między nieco młodszymi olszami i brzożami pozostało tu wiele 200-letnich dębów, buków, lip drobnolistnych i świerków. Na aluwialnych piaskach doliny Warty rozwinęły się łągi wierzbowo-topolowe *Salicio-Populetum*, a w pobliżu koryta rzeki gęste wikliny nadrzeczne *Salicetum triandro-viminalis*. Najlepiej zachowane płaty tych zbiorowisk występują na odcinku od Osjakowa do Burzenina. Bezodpływowe, lokalne zagłębienia oraz obrzeża torfowisk przejściowych zajmują ubogie olsy torfowcowe *Sphagno squarrosi-Alnetum*. Na siedliskach żyzniejszych, w dolinach rzecznych i zabagnionych enklawach leśnych, występują olsy porzeczkowe *Ribonigri-Alnetum*.

←

valuable areas, 17 — numery uroczysk leśnych, numbers of forest ranges: I — Stoczki-Chojne, II — Chojne-Leśniczówka, III — Ligota, IV — Witów, V — Brzeski, VI — Emilianów, VII — Swierczów, VIII — Strumiany, IX — Kalinowa, X — Podule, XI — Grabno, XII — Sędziejowice, XIII — Wola Wężykowa, XIV — Kurek, XV — Korczyńska, XVI — Chrzastawa, XVII — Goryń, XVIII — Dębina, XIX — Niechmirów, XX — Stolec, XXI — Kuźnica Wielgie, XXII — Rychłocice, XXIII — Szynkielów, XXIV — Wrońsko, XXV — Zakurowie, XXVI — Łysa Góra, XXVII — Zwierzyniec, XXVIII — Dymek. Oprac. graf. D. Babska, W. Załuski

Z dolinami rzecznyymi związane są zbiorowiska szuwarowe ze związków *Phragmition* i *Magnocaricion*. Porastają one wypłycone starorzecza Warty, Grabi i Widawki. W pradolinie Niecieczy, pomiędzy miejscowościami Ochle i Zabłocie, zajmują znaczną powierzchnię. Wśród nich dominują zespoły trzciny pospolitej *Phragmitetum communis*, paliki szerokolistnej *Typhetum latifoliae* i turzycy zaostrej *Caricetum gracilis*. Duże powierzchnie zajmują też płaty zespołu turzycy tunikowej *Caricetum paradoxae*. Osobliwością Parku jest zespół kłoci wiechowatej *Cladietum marisci*, którego niewielkie płaty zachowały się w dolinie Grabi w pobliżu wsi Zamość. Otwarte wody starorzeczy i dolów potorfowych zasiedlają malownicze zbiorowiska „lilii wodnych” *Nupharo-Nymphaeetum albae* i *Nymphaeetum candidae*.

Jednym z cenniejszych typów roślinności na tym terenie są torfowiska niskie i przejściowe. Większe ich kompleksy zachowały się w uroczysku Świerczów, w dolinie Pysznej, w uroczysku Kuźnica Wielgie i koło Józefowa. Wśród występujących tu zbiorowisk na uwagę zasługują płaty *Rhynchosporietum albae* z przygiełką białą *Rhynchospora alba*, widłakiem torfowym *Lycopodium inundatum* i rosiczką długolistną *Drosera anglica*.

Obszar Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki należy do słabo zagospodarowanych rolniczo. Dzięki temu obserwuje się tu jeszcze płaty mało zmienionych łąk naturalnych. Najcenniejsze są łąki trzęślicowe *Molinietum coeruleae* z goździkiem pysznym *Dianthus superbus* i goryczką wąskolistną *Gentiana pneumonanthe*, występujące w dolinie Niecieczy, oraz łąki z turzycą darniową *Carex caespitosa*, w dolinie Warty.

Zbiorowiska muraw piaskowych z klasy *Sedo-Scleranthetea* spotyka się w rozproszeniu w całym Parku. Na piaszczyskach przykorytowej części terasy zalewowej Warty oraz na niezalesionych stokach dolin rzecznych rozwinęły się fitocenozy *Diantho-Armerietum* z zawciągiem pospolitym *Armeria elongata* i goździkiem kropkowanym *Dianthus deltoides*. Odslonięte wydmy zajmują zwykle murawy z rzędu *Corynephorotalia* ze szczotlichą siwą *Corynephorus canescens*, macierzanka piaskową *Thymus serpyllum* i chrobotkami *Cladonia* sp.

Na wapiennych wychodniach w okolicach Burzenina występują ciepłolubne murawy z klasy *Festuco-Brometea*. Tworzą one mozaikę z zaroślami tarniny, ligustru, szaklaku i róż. Murawy te należą do najcenniejszych składników szaty roślinnej środkowej Polski. Rozwinął się tu kwietny step łąkowy *Thalictro-Salvietum pratensis*.

Uprawom polowym tych okolic towarzyszy interesująca roślinność segetalna z młkiem letnim *Adonis aestivalis* i młkiem szkarłatnym *A. flammeus*.

Flora. Liczbę gatunków roślin naczyniowych rosnących w Parku szacuje się na około 600. Ostoją dla najbardziej interesujących i rzad-

kich są piaszczyste skarpy wysoczyzn (szczególnie te z udziałem związków wapnia), wilgotne lasy oraz obszary podmokłe w dolinach rzek i śródleśne torfowiska. Dane dotyczące flory pochodzą z materiałów publikowanych oraz z własnych badań autorów prowadzonych w 1993 r.

Z roślin podlegających ochronie całkowitej na terenie Parku stwierdzono 18 gatunków. Są to: bluszcz pospolity *Hedera helix*, widłak goździsty *Lycopodium clavatum*, widłak jałowcowaty *L. annotinum*, widłak torfowy *L. inundatum*, widłak spłaszczony *L. complanatum*, grąźel żółty *Nuphar luteum*, rosiczka długolistna *Drosera anglica*, rosiczka okrągłolistna *D. rotundifolia*, pomocnik baldaszkowy *Chimaphila umbellata*, dziewięciśil bezłodygowy *Carlina acaulis*, lilia żółtogłów *Lilium martagon*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis latifolia*, goździk pyszny *Dianthus superbus*, goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, storczyk krwisty *Orchis incarnata*, storczyk szerokolistny *O. latifolia*, saskańka łąkowa *Pulsatilla pratensis*, sromotnik fioletkowy *Phallus hadriani*.

Z roślin objętych ochroną częściową na badanym obszarze odnotowano 13 gatunków: płucnicę islandzką *Cetraria islandica*, porzeczkę czarną *Ribes nigrum*, kruszynę pospolitą *Frangula alnus*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, mącznicę lekarską *Arctostaphylos uva-ursi*, kalinę koralową *Viburnum opulus*, paprotkę zwyczajną *Polypodium vulgare*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, grzybenie północne *Nymphaea candida*, kocanki piaskowe *Helichrysum arenarium*, konwalię majową *Convallaria maialis*, pierwiosnkę lekarską *Primula officinalis* i centurię pospolitą *Centaureum umbellatum*.

Na uwagę zasługują również rośliny rzadsze w skali kraju i regionu. Rosną tu m. in.: nerecznica grzebieniasta *Dryopteris cristata*, czerniec gronkowy *Actaea spicata*, fiołek torfowy *Viola epipsila*, kozibród wschodni *Tragopogon orientalis*, kłoc wiewiórka *Cladium mariscus*, przętka pospolita *Hippuris vulgaris*, ostrożeń krótkołodygowy *Cirsium acaule*, pływacz średni *Utricularia intermedia*, czyściec kosmaty *Stachys germanica*, aster gawędka *Aster amellus*, dzwonek syberyjski *Campanula sibirica*, główienka wielkokwiatowa *Prunella grandiflora*, koniczyna długokłosa *Trifolium rubens*, skorpionowiec brunatny *Scorpidium scorpioides*, miłek szkarłatny *Adonis flammeus*, miłek letni *A. aestivalis*, niezapominajka darniowa *Myosotis caespitosa*.

Cenne składniki środowiska przyrodniczego

Obszary proponowane do ochrony. W Parku Krajobrazowym i w jego najbliższym otoczeniu nie ma rezerwatów przyrody. Dotychczas wykonano dokumentację projektową dla trzech obiektów: — rezerwatu krajobrazowego „Szynkielów”. Ochroną ma być obję-

te torfowisko „Nad Ługiem” i bór bagienny oraz wydma śródlądowa porośnięta borem chrobotkowym. Wśród roślinności na uwagę zasługują płaty *Rhynchosporium albae*;

— rezerwatu florystycznego „Winnica” koło Wielkiej Wsi. Na wydniach wapiennych zachowały się płaty stepu kwietnego przemieszane z ciepłolubnymi zaroślami tarniny, ligustru i róż;

— rezerwatu wodno-krajobrazowego „Rzeka Grabia im. prof. dr. Leszka Pawłowskiego”, który ma objąć ochroną całą Grabię wraz z jej odnogami, starorzeczami i dolnymi odcinkami dopływów.

Badania terenowe z 1993 r. dały podstawy do wytypowania dalszych obszarów, które powinny być objęte ochroną rezerwatową. Są to:

— kompleks torfowiskowo-leśny w uroczysku Świerczów. W jego skład wchodzi: torfowisko przejściowe z rzadkimi gatunkami roślin oraz dobrze wykształconymi płatami olsu, boru bagiennego i boru trzęslicowego;

— torfowisko śródleśne w uroczysku Kuźnica Wielgie. Wśród roślinności dominują fitocenozy *Rhynchosporium albae*. Torfowisko jest ostoją wielu gatunków zwierząt. Znajduje się tu m. in. stanowisko lęgowe żurawia.

Duże wartości przyrodniczo-krajobrazowe przedstawiają doliny Oleśnicy, Wężnicy i dolnego odcinka Niecieczy. Silnie meandrującym rzekom towarzyszą płaty mało zmienionej roślinności łąkowej, torfowiskowej i wilgotnych zarośli. Proponuje się objęcie ich ochroną w formie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego.

Pomnikowe drzewa. W granicach Parku Krajobrazowego i w jego sąsiedztwie zarejestrowano kilkadziesiąt drzew pomnikowych. Rosną one głównie w parkach podworskich. W 1993 r. wytypowano około 300 drzew, które można by uznać za pomniki przyrody.

Wśród pomnikowych drzew na szczególną uwagę zasługuje sosna zwyczajna *Pinus sylvestris* w uroczysku Świerczów (obwód 3,40 m) i w miejscowości Siedlce (3,75 m), wiąz szypułkowy *Ulmus laevis* we wsi Strzałki k. Burzenina (5,30 m) i w Kol. Szynkielów (4,10 m), wierzba biała *Salix alba* k. Grabowia (6,20 m), lipa drobnolistna *Tilia cordata* przy drodze Niechmirów—Zabieniec (4,15 m) oraz grupy potężnych dębów szypułkowych *Quercus robur* w uroczysku Zwierzyniec, uroczysku Dębina, w okolicach wsi Waszkowskie i Siemiechów, a także grupa buków *Fagus sylvatica* na zboczu doliny Warty w pobliżu wsi Waszkowskie (ryc. 1).

Parki podworskie. Na obszarze objętym opracowaniem istnieje 11 parków podworskich, z których tylko założenia ogrodowe w Witowie, Pstrokoniach, Konopnicy i Rychłocicach zachowały się w dobrym stanie. W pozostałych dwory są zrujnowane, kompozycja mało czytelna, a zieleń zniszczona. O dawnej świetności parków świadczą

tylko ocalałe grupy dorodnych drzew. Na uwagę zasługują pomnikowe dęby w Chojnem, Niechmirowie, Konopnicy, Stolcu i Wielgich, topole białe w Rychłolicach oraz lipy i klony w Konopnicy.

Zabytki przyrody nieożywionej. Na omawianym terenie występuje duża różnorodność form geomorfologicznych, wśród których do najcenniejszych należą:

— naturalne wychodne skał jurajskich na zboczach doliny Warty w okolicach Burzenina, Wielkiej Wsi i Brzykowa;

— wydmy w dolinach Pysznej i Oleśnicy, z których najokazalsze to wydmy szynkielowska i konopnicka;

— parowy rozcinające powierzchnię terasy wysokiej Warty w okolicach Konopnicy;

— wysokie skarpy doliny Warty koło Konopnicy, Wielkiej Wsi, Burzenina, Strońska i Belenia;

— źródła dolinne o charakterze krasowym. W uroczysku Wola Wężykowa źródło znajduje się w korycie śródleśnego strumienia. W pobliżu wsi Waszkowskie źródło położone jest u podnóża skarpy doliny Warty (ryc. 1).

Walory przyrodniczo-krajobrazowe

1. Liczne doliny rzeczne i związana z nimi roślinność stanowią istotny element tutejszego krajobrazu. Na uwagę zasługują duże obszary z naturalną roślinnością bagienną i łąkową. Rzeki mają silnie meandrujące koryta i prowadzą stosunkowo czyste wody. Wzdłuż dolin rzek można wyznaczać atrakcyjne szlaki turystyczne. Szczególnie cenna pod tym względem jest Warta.

2. Pagóry piaszczysto-żwirowe, wysokie skarpy dolin oraz wychodnie wapienne są specyficznym elementem Parku Krajobrazowego Międzyrzeczka Warty i Widawki. Szczególnie cenne i malownicze są ciepłolubne murawy w okolicach Burzenina.

3. Mniejsze i większe torfowiska spotykane na całym obszarze wzbogacają krajobraz oraz pełnią wiele ważnych funkcji przyrodniczych. Mokradła są naturalnymi zbiornikami retencyjnymi, ostojami dla wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

4. Lasy zajmują znaczne powierzchnie. Mają one niewielką wartość naukową, są bardzo zmienione, ale odgrywają istotną rolę w przyrodzie i krajobrazie. Wpływają korzystnie na mikroklimat, a ze względu na swą dostępność oraz obfitość jagód i grzybów są chętnie wykorzystywane dla celów rekreacyjnych.

Leszek Kucharski, Maria Kurzac, Włodzimierz Pisarek

PISMIENICTWO

Filipiak E., Siciński J. T., Sowa R. 1992—1993. *Materiały do flory roślin naczyniowych obszaru nad Wartą w okolicach Osjaka-wa i Konopnicy*. Sieradzki Rocznik Muzealny 8: 95—110.

Hereźniak J. 1972. *Zbiorowiska roślinne doliny Widawki*. Monogr. Bot. 35: 1—160.

Krzywański D. 1974. *Zbiorowiska roślinne starorzeczy środkowej Warty*. Monogr. Bot. 43: 1—80.

Kurowski J. K. 1978. *Dziewięciśl bezłodygowy *Carlina acaulis* pod Sieradzem*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 34, 3: 85.

Kurowski J. K. 1979. *Bory i lasy z antropogenicznie wprowadzaną sosną w dorzeczach Pilicy i Warty*. Acta Univ. Lodz., Folia Bot. 29: 1—156.

Mowszowicz J. 1965. *Dwa nowe stanowiska widłaka torfowego w Polsce*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 21, 3: 50—51.

Mowszowicz J., Siciński J. T. 1970. *Nowe stanowiska *Adonis flammeus* Jacq. w województwie łódzkim*. Fragm. Flor. et Geobot. 16, 4: 445—447.

Olaczek R. 1968. *Roślinność kserotermiczna okolic Działoszyna i doliny środkowej Warty*. Cz. I. Zesz. Nauk. UŁ, II 28: 83—102.

Olaczek R. 1969. *Roślinność kserotermiczna okolic Działoszyna i doliny środkowej Warty*. Cz. II. Zesz. Nauk. UŁ, II 31: 63—90.

Olaczek R. 1974. *Materiały do flory Polski środkowej*. Zesz. Nauk. UŁ, II 54: 27—39.

Siciński J. T. 1974a. *Interesujące gatunki segetalne w dorzeczu środkowej Warty (woj. łódzkie)*. Zesz. Nauk. UŁ, II 54: 59—64.

Siciński J. T. 1974b. *Zbiorowiska segetalne Kotliny Szczercowskiej (Widawskiej)*. Acta Agrobotanica 27, 2: 5—94.

Siciński J. T. 1976. *Flora segetalna Kotliny Szczercowskiej (Widawskiej)*. Acta Univ. Lodz., II 8: 31—61.

Siciński J. T. 1985—1986. *Projekt „Warciańsko-Widawskiego Parku Krajobrazowego”*. Studia Regionalne 9—10 (14—15): 191—200.